 Årgång 12(2020), häfte 1:15-22

Fransk tecknad SF-serie om insekter plagierade rysk barnbok

ANDERS N. NILSSON

Karik och Valya – de krympta barnen

I en rysk barnbok från 1937, först publicerad som följetong i tidskriften *Kostjor* (sv. Bål), lät den ryske författaren med estniskt påbrå Jan Larri (alt. Yan Larry) de båda barnen Karik och Valya smaka på professor Jenotovs elixir, varvid de krympte och blev små som loppor. På ryggen av en trollslända flög de till en damm nära staden, där de fick kämpa för sin överlevnad bland alla småkryp som ville äta upp dem. När professorn förstod vad som hänt krympte han sig själv, och begav sig ut i naturen kring dammen för att finna dem och återställa barnen och sig själv till normal storlek. Tillsammans upplevde de en rad äventyr, för att till slut nå den låda professorn lämnat på stranden av dammen, innehållande ett pulver som kunde göra dem stora igen. Den natur de färdades igenom var framför allt befolkad av insekter och spindlar, och bokens syfte tycks ha varit att på ett underhållande och spännande sätt ge de unga läsarna kunskap om de olika småkrypens levnadssätt.

Den ryska författaren Jan Larri som avled 1977 i S:t Petersburg.

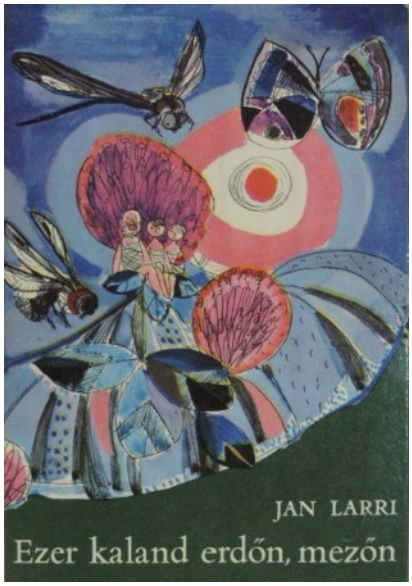

Omslagets framsida på den ungerska utgåvan från 1964 av Jan Larris bok om Karik och Valyas äventyr.

Efter kriget kom Larris bok att översättas till en rad olika europeiska språk, som serbiska 1943, engelska 1945, finska 1945 (Heikki & Helmi), franska 1946, svenska 1947, holländska 1948, rumänska 1959, slovenska 1959, polska 1962, ungerska 1964 och japanska 1969. Boken är hos oss idag bortglömd och svår att få tag på, men presenterades 2006 i artikelserien *Insekternas Litteraturhistoria* (Nilsson & Sjöberg 2006). En digital version av den engelska utgåvan finns att hämta på archive.org, och det är den mina sidhänvisningar utgått från. Medan den engelska utgåvan har egna illustrationer av Grace Lodge, varav några i färg, har man i den svenska utgåvan valt att behålla teckningarna av G. Fitinghof ur den ryska utgåvan från 1940.

Professorn och de båda barnen i den ryska TV-filmen från 1987.

Förutom att bokens text överförts till en rad olika språk har genom de många utgåvorna berättelsen kommit att illustreras av många olika konstnärer, och speciellt några av de östeuropeiska framställningarna är mycket fantasifulla. De ursprungliga enkla och mer realistiska teckningarna har utvecklats mot det mer fantasifulla i linje med att boken genremässigt rört sig från ren barnbok till mer fantasy och SF. Den första ryska utgåvan från 1937 hade dock svartvita fotomontage av S. Peytrovich, vilka såg nog så fantasieggande ut.

Berättelsen filmades i Ryssland för TV 1987 av Vladimir Rodchenko (1938-2015). Den mer än två timmar långa filmen saknar animering, och man använde sig med ett enastående resultat endast av bakprojicering och andra typer av trickfilmning. Istället för att som i böckernas illustrationer avbilda enskilda scener tvingades man nu visualisera berättelsen i sin helhet. Men filmen förhåller sig ganska fritt till berättelsen och utspelar sig i en stadspark där de normalstora människorna till skillnad från i boken skildras mer återkommande. En animerad filmversion från 2008 är gjord av Alexey Kukharonok från KinoAtis studio, men från den har jag bara sett en trailer med filmens inledande scener och det ser verkligen ut som barnfilm.

Omslagets framsida på en fransk albumutgåva i färg av episoden *Le Jardin Fantastique* från 1968.

SF-serie plagiat

Larris berättelse om Karik och Valya kom att hamna i en helt ny kontext när de båda franska serieskaparna Roger Lécureux (1925-1999) och Raymond Poïvet (1910-1999) 1953 utan angivande av källa byggde episoden *Le Jardin Fantastique* av sin tecknade SF-serie *Les Pionniers de l'Espérance* på den. En serie som sägs vara den första och även den mest långlivade av franska SF-serier, och som ursprungligen gick i den patriotiska och socialistiska serietidningen *Vaillant*. Episoden återutgavs färglagd i *Le Petit Journal* 1954, liksom senare i album i flera omgångar. Serien kretsade kring de fyra karaktärerna amerikanskan Maud, kinesiskan Tsin-Lu, ryssen Rodion, och den franske ingenjören

Omslagets framsida på *Seriemagasinet* 21/1953. Notera att bilden ifråga inte trycktes inne i tidningen förrän i 24/1953.

Tangha. Det är inte svårt att dra paralleller till den amerikanska serien om Blixt Gordon, vilken Alex Raymond började teckna redan 1934.

I den aktuella episoden är Maud försvunnen, varvid hennes tre vänner anländer till professor Dickens ödsligt belägna slott för att leta efter henne. Det visar sig att Dickens uppfunnit en maskin med strålar som kan krympa levande djur till ministorlek, och att Maud av misstag råkat utlösa mekanismen och sedan i krympt tillstånd försvunnit. Tillsammans med Dickens ger sig hennes tre vänner som förminskade ut i trädgården på jakt efter Maud. På detta följer en slags vuxenversion av Karik och Valyas äventyr, nu förvandlade från barnbok till Science Fiction.

Den aktuella episoden av den franska serien gick i svensk översättning i tidningen *Seriemagasinet* 1953, nr 21 till 33, med titeln *Rymdens pionjärer*. Referenser till denna översatta version görs här som häfte nr / sida nr. I serien spelade Dickens samma roll som Jenotov i boken, och är därmed den som känner naturen och mer specifikt småkrypens vanor och levnadssätt. I och med att det var Maud som försvunnit matchas hon i boken av Karik och Valya, men efter återföreningen matchas de båda barnen av alla fyra i gruppen Rymdens pionjärer. Då jag tyvärr inte kunnat ta del av innehållet i den franska upplagan av boken har jag varit tvungen att jämföra serieteckningarna med illustrationerna i de engelska och svenska utgåvorna av boken. När det gäller benämningar på olika typer av småkryp ligger troligen de nämnda båda bokutgåvorna nära det ryska originalet, medan den franska serien innehåller en del tolkningar av varierande precision, vilka i sin tur på samma sätt tolkats ytterligare en gång i den svenska översättningen av serien.

Seriescener som saknas i boken

Man kan läsa serien som bestående av en rad av händelser eller scener, varav jag har urskiljt ett 60-tal, vilka nästan alla har sina

Rodion är nära att kvävas inne i vattendroppen som slukat honom då Tangha får en idé. Från *Seriemagasinet* 27/1953.

motsvarigheter i boken. Undantagen är förstås intressanta, varav det första är att Maud med koldamm skrivit ett meddelande i marginalen på en bok (22/35). Dickens kan läsa hennes text i sitt mikroskop, och det framgår där att hon på samma sätt som Karik och Valya suttit på en trollslända som flugit ut genom fönstret. Då kläderna inte krympte med kroppen kan man fråga sig om hon i likhet med barnen red naken på trollsländan som en annan Lady Godiva. I såväl boken som serien gör man sig kläder av trådar spunna av spindlar eller insektlarver när man väl hamnat ute i naturen.

I en annan scen som saknar direkt motsvarighet i boken sugs Rodion efter regnet in i en vattendroppe där han håller på att kvävas (27/29). De andra kastar då stenar på droppen, vilket får den att falla till marken och gå sönder, varvid Rodion blir fri. Under den avslutande båtturen över dammen blåser det i serien upp till storm med resulterande stora vågor (33/39), vilket inte inträffar i boken. Väl i land tar de sig med visst besvär in i slottet, för att därefter bilda en mänsklig pyramid i syfte att utsätta sig för de förstorande strålarna (33/41). I boken handlar det om att äta en näve av professorns pulver, vilket barnen gör redan på stranden för att sedan via en rad förvecklingar låta professorn göra samma sak i sin våning.

Namnförbistring

Högst sannolikt var de båda franska serieskaparnas kunskaper om småkryp rätt begränsad, vilket ökade möjligheten till missförstånd vid överföringen av bokens innehåll till serieform. Samma sak kan i mer begränsad form gälla den person som översatt boken till franska, liksom den som översatt den franska serien till svenska.

Misstag i översättningarna har främst drabbat namnen på de många olika former av småkryp som förekommer. Den första insekt som anfaller barnen på vattnet är en ”water skater” (s. 28), och i serien avbildas mycket riktigt en skräddare (23/19). Men i den franska serien, där det är Tsu-Li som tar sig en simtur, benämns den ”Hydromètré”, vilket egentligen avser en vattenmätare. Värst var man i den svenska översättningen av serien med benämningen ”vattenspindel”. Förvirringen ökas av att Tsin-Lu, precis som barnen i boken, direkt därefter fångas av en riktig vattenspindel, som även den benämns just ”vattenspindel”.

När barnen i boken får svårt att andas i spindelns luftklocka under vattnet kan de rädda sig genom att följa med dybladets övervintringsknoppar när de stiger från botten upp till ytan (s. 46, ”frogbit”). På samma sätt räddar sig Tsu-Li i den franska serien genom att greppa tag i ett av de hastigt

När Tsin-Lu i den franska serien tar sig en simtur attackeras hon av en skräddare som i den svenska översättningen i *Seriemagasinet* 23/1953 benämns ”vattenspindel”.

Den ”gräshoppa” som tackas för att ha räddat Rodion från mullvadssyrsan lyssnar med frambenen och är därmed egentligen en vårtbitare. Från *Seriemagasinet* 25/1953.

stigande gröna ”äggen”. Senare förklarar Dickson att de tillhör vattenväxten ”morréne”, vilket i den svenska översättningen blivit till det helt obegripliga ”Morenan” (23/22). Den svenske översättaren av boken tog miste på art då han valde att kalla växten för ”blåsört”, vilket är ett annat namn på vattenbläddran.

Professorn räddades i berättelsen undan en anfallande mullvadssyrsa genom att ta tag i och följa med en annan hopprätvinges äggläggare upp till markytan. Räddaren benämns ”green grasshopper” (s. 61) i boken och kort och gott ”gräshoppa” i serien (25/21). Men de långa antennerna tyder på att det egentligen är en vårtbitare, vilket även bekräftas av att den uppges höra med frambenen. På en gräshoppa sitter hörselorganen på själva kroppen och inte på benen.

När man i berättelsen sökte skydd för det fallande regnet under en hattsvamp föll det efter ett tag ner larver från hatten. Dessa borrade omgående ner sig i den fuktiga jorden och professorn uppgav att det är larver av ”fungus midges” som var på väg att förpuppa sig (s. 96). På svenska handlade det härmed om svampmyggor och inte ”svampknott” som Dickens påstår i serien (26/39).

Karik är i Larris berättelse nära att bli fångad av ett myrlejon, men räddas i sista stund av professorn (s. 174). I serien är det Tangha som råkar illa ut men räddas av sina kamrater, som bildar en mänsklig kedja (30-31/32). I den franska utgåvan av serien kallar Dickens myrlejonet felaktigt för ”lion des pucerons”, ett namn som egentligen avser stinksländans larv, på svenska bladluslejon. Seriemagasinets svenska översättning tar felet ett steg till genom att helt galet skriva ”bladlusens otäcka larv”.

Förväxlingar och byten

Efter det att barnen och professorn i boken lyckats rymma från den murade cellen som de solitära getingarna lämnat dem i högt uppe i en tall måste de fira sig ner till marken. Det gör de med hjälp av ett rep tillverkat av silkestråden i sina kläder (s. 137). På sin väg nerför tallen möter de några håriga larver som kryper fram på led. Professorn säger att det är ”caterpillars of the pine moth – silkworms” (s. 140). Jag tolkar arten som tallprocessionsspinnare, trots att arten i den svenska översättningen

Istället för att som i boken en dyngbagge täcker för hålet med sin bajsboll är det i serien en jordlöpare som lägger dit ett minipäron. Från *Seriemagasinet* 24/1953.

benämns ”silkesspinnaren” och det är en gran och inte en tall man uppges klättra ner från. Men i serien presenteras de som ”silkesmaskens larver” (29/b), vilket är minst sagt förvirrande. De är avbildade helt kala och liknar faktiskt silkesmaskar, så här föreligger helt klart en feltolkning av arttillhörigheten. Silkesfjärilens larv äter bara blad från mullbärsträd.

På omslagsbilden till *Seriemagasinet* 21/1953 höjer Tangha sin spjutlika getinggadd mot ett djur som måste föreställa en hornförsedd dyngbagge. En likartad bild finns i serien på sidan 24/34 och det märkliga är att det då är Rodion som säger sig slåss mot en mullvadssyrsa, men ritad som en dyngbagge. Här föreligger uppenbart multipla missförstånd. Det hela börjar i boken med att professorn faller ner i ett hål i marken (s. 39). Innan han hunnit klättra upp har en dyngbagge, i den svenska utgåvan översatt till tordyvel, rullat dit en päronformad boll den gjort av dynga, och som ska tjäna som mat åt dess larver. Då dyngbollen nu täpper igen hålet måste professorn ta sig an en mullvadssyrsa som kommer krypande i sin underjordiska gång (s. 56). Men i den tecknade serien har av någon anledning dyngbaggen blivit en jordlöpare (franska ”Carabe”) och mullvadssyrsan blivit en dyngbagge. Och, märkligast av allt, är att jordlöparen täcker hålet professorn ramlat ner i med ett riktigt päron!

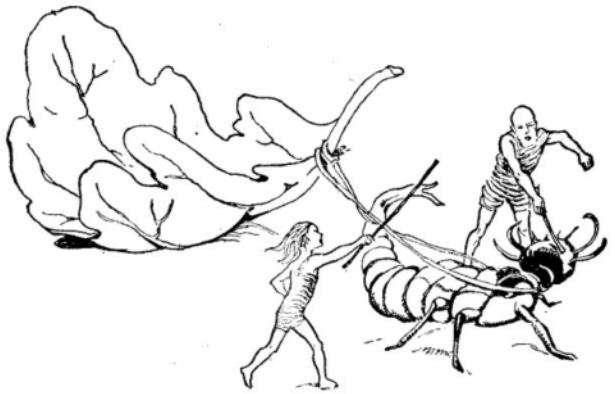

I boken är det jordlöparens larv som får agera häst och dra eklövet ner till vattnet. Bild från den engelska utgåvan.

I den tecknade serien är det den vuxna jordlöparen som tvingas att vara dragare när lövet som ska bli en båt ska fraktas ner till vattnet.

Ett veritabelt minipäron. Det börjar likna fantasy!

När barnen och professorn i boken tas av getingar och flygs till en murad cell för att där bli mat åt en larv handlar det om solitära getingar, idag underfamiljen Eumeninae av familjen Vespidae. ”Pottery wasp” säger professorn i boken (s. 144), och även i serien säger Dickson på franska ”Guêpes-Eumènes” (28/24). Det handlar helt säkert här om krukmakargetingar i släktet *Eumenes*. Men problemet är att tecknaren valt att avbilda vanliga sociala getingar, vilket gett upphov till en rejäl felmatchning, åtminstone i entomologens ögon.

Ett dött eklöv som ligger på marken ska i såväl boken som serien användas som båt för transport över dammen. Problemet är att transportera lövet ner till vattenbrynet och här behöver man draghjälp. I boken spänner professorn och Valya tillsammans in en jordlöparlarv, som gömt sig under en sten, in i den sele de konstruerat (s. 187f). Arten benämns i den engelska översättningen *Carrabus cancellatus*, och båten döps även den till Carrabus. Den svenske översättaren stavar dock helt korrekt släktnamnet *Carabus* och båtens namn som Karabus. I

Karik och Valya har hittat den uppspolade nattsländelarven med sitt hus. De långa antennerna borde inte vara där, även om de även nämns i texten. Bild från den engelska utgåvan.

serien har man valt att använda sig av en vuxen jordlöpare, vilken kanske var lättare att rita av (32/23). Den är ändå med på hela sex bildrutor, och ritad ur olika vinklar. Den benämns på franska helt korrekt ”Carabe” men i den svenska översättningen i *Seriemagasinet* helt felaktigt ”tordyvel”.

I boken hittar barnen och professorn ett rör att övernatta i (s. 105), men det visar sig bebott och så småningom får vi veta att det är en nattsländelarvs hus som spolats upp på land under den nyliga översvämningen. Larven är fortfarande kvar i sitt hus och efter att professorn jagat ut den med en stör kryper den ner i vattnet. Den franska serien följer detta händelseförlopp väl och larven benämns ”cephalote” (27/31). Men i den svenska översättningen av serien säger professorn helt felaktigt att det är en ”gräshoppa” som jagas bort ur röret. Djuret har dock ritats med långa ledade antenner, vilka ingalunda kan ses på en nattsländelarv. Även på den engelska bokillustrationen kan ses långa spröt som sticker ut ur röret, och det sägs i texten att ”two enormous feelers poked out of the cavern” (s. 105). En liknande formulering finns även i den svenska översättningen av boken, varför det inte kan uteslutas att även den ryska originaltexten säger samma sak. På den ryska teckningen av G. Fitinghof driver professorn ut larven bakifrån, och när den kommer ut ur öppningen ser den dock där ut som den ska.

Larven i röret har egentligen för långa antenner för att vara en nattsländelarv, ja till och med för långa för att tillhöra en gräshoppa. Bilder från *Seriemagasinet* 27/1953.

Översättningar och bilder

Jan Larris roman om Kariks och Valyas äventyr utgör ett bra exempel på en berättelse som överförts till många olika språk och media. Det är lite speciellt att det redan från den första ryska utgåvan är en illustrerad berättelse. Bilderna visualiserar enstaka ögonblick av det händelseförlopp som återges i texten. Vid sidan av den överföring av texten från ett språk till ett annat som sker vid en översättning, kan man även tänka sig att nya bilder av nya illustratörer bygger på nya tolkningar av texten. Det kan gälla valet av scener att illustrera, liksom det sätt på vilket avbildningen anpassas till tid och plats.

Byte av medium från bok till film eller tecknad serie medför omfattande förändringar i och med att text ersätts av bilder i stor skala. En viss form av komprimering är härvid som regel nödvändig och alltid kopplad till ett urval av scener som ska utgå eller finnas kvar. Eller för all del läggas till. Även om kommenterande text kan förekomma, kommer fokus att hamna på dialogen, i filmen den talade och i den tecknade serien i form av pratbubblor. I den här studerade franska serien kombineras ungefär lika stora mängder kommenterande textblock och pratbubblor. Men även om delar av bokens text kan kvarstå i nya former, är det ändå visualisering i form av bilder som hamnar i förgrunden.

En berättelse som i likhet med Larris innehåller så många olika former av småkryp och i detalj beskriver deras levnadsvanor ställer stora krav på såväl översättare som illustratörer. Vid sidan av den rent språkliga matchningen av benämningar måste även text och bild vara samstämmiga. Jag har ovan visat på en rad fall när så inte varit fallet och därmed påvisat behovet av fackgranskning. Något som normalt inte ansetts nödvändigt när det gäller mer skönlitterära texter och deras överföringar till nya språk respektive medier. Men Jan Larri hade säkert stora pedagogiska ambitioner och var säkert mån om att det fackmässiga innehållet skulle återges korrekt. Så blev nu tyvärr inte alltid fallet. Men å andra sidan kan Larri i sin grav glädjas åt att hans berättelse nått en större publik.

Det finns naturligtvis mer att säga om den här berättelsens många metamorfoser. Jag kände av en del påtagliga luckor i framställningen. Den ryska originalutgåvan förvisso och den franska översättningen av den. Filmens ryska ljudspår. Man begränsas av sina bristande språkliga kunskaper. Det är bara att hoppas att någon annan tar vid.

Tack till Magnus Magnusson, Flen, för hjälp med att kunna ta del av serier och få information om dem. Ralph Andersson, Hallen, tackas för att han helt omedvetet förde in mig på spåret.

Källor

Larri Jan, 1947: *Kariks och Valjas underbara äventyr* (övers. Staffan Dahl). Stockholm: Hugo Gebers förlag.

Larri, Yan, 1945: *The extraordinary adventures of Karik and Valya* (övers. John P. Mandeville, ill. Grace Lodge). London: Hutchinson's Books for Young People.

Lécureux, Roger & Raymond Poïvet, 1953: Rymdens Pionjärer. *Seriemagasinet* 1953, nr 21-32.

Lécureux, Roger & Raymond Poïvet, 1988: *Les Pionniers de l'Espérance*. Volume 4, 1953 & 1956. *Le Jardin Fantastique* & *Caluda*. Paris: Futuropolis.

Nilsson, Anders & Göran Sjöberg, 2006: Insekternas litteraturhistoria, del 25. Krympta barn i Lyckans land. *Natur i Norr* 25(1):31-43.

Rodchenko, Vladimir, 2001 (1987): Neobyknovennye prikljuchenija Karika i Vali. DVD, Lenfilm-Video, S:t Petersburg.

Författarens adress:
andersnnilsson258@gmail.com
Mullsjö 258, 91490 Nordmaling